

УДК 811.112.2(07)

С. О. Застровська – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки;
О. В. Найдюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Луцького національного технічного університету

Поняття автопрецеденту

*Роботу виконано на кафедрі німецької філології
ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті досліджено проблему прецедентних феноменів, які містяться в індивідуальному культурному просторі особистості, тобто автопрецедентів. На конкретних прикладах продемонстровано особливість автопрецедентів.

Ключові слова: прецедентні феномени, автопрецеденти, асоціати, індивідуальний когнітивний простір.

Застровская С. О., Найдюк О. В. Понятие автопрецедента. В статье рассматривается проблема прецедентных феноменов, которые есть в индивидуальном пространстве личности – автопрецедентов. На конкретных примерах демонстрируются особенности автопрецедентов.

Ключевые слова: прецедентные феномены, автопрецеденты, ассоциаты, индивидуальное когнитивное пространство.

Zastrowska S. O., Naidyuk O. W. The Concept of Autoprecedent. The problem of precedent phenomena is examined in this article. These precedent phenomena are in the individual cultural space of personality and they are named autoprecedents. The peculiarities of autoprecedents are demonstrated on the concrete examples.

Key words: precedent phenomena, autoprecedent, associations, individual cultural space.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження сучасної етнолінгвістики та лінгвокультурології неможливе без вивчення прецедентних феноменів. Ця проблематика пов'язана з такими іменами, як Ю. Караулов, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних, Г. Слишкін та ін., проте серед прецедентних феноменів, на нашу думку, одне з питань залишилося поза увагою, а саме – проблема автопрецедентів.

Метою статті є з'ясування поняття автопрецедента. Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити автопрецеденти, визначити їх суть.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В авторитетних словникових джерелах «прецедент» визначається таким чином: **прецедент** – випадок, який трапився раніше, попередній приклад, (від лат. «praecedens», род. в. «praecedentis» – той, що передує); зразок, який є прикладом для наступних випадків подібного типу [18, 2909; 12, 1176; 9, 1068].

Прецеденти – це «факти, які служать зразком для діяльності» [6, 13].

Прецеденти, які «переживались» членами суспільства, відображаються у свідомості лінгвокультурної спільноти. У пам'яті зберігаються диференційні ознаки прецедента та мають ту особливість, що можуть активізуватися за нових умов.

Проблема прецедентності була поставлена Ю. М. Карауловим у 1986 році, коли він ввів термін «прецедентний текст» [2, 216]. Пізніше з'явилися терміни «прецедентне висловлювання» [3, 94], «прецедентне ім'я» [1, 108; 7, 102–110], «прецедентний феномен» [5, 169–229], «прецедентна ситуація» [4, 46], прецедентний жанр [8]. Ми вважаємо, що різні названі види прецедентів можна об'єднати під загальною назвою прецедентних феноменів (ПФ).

Система ПФ – це система еталонів національної культури, образна підміна рис людини або предмета якоюсь реалією-персоною, натуральним предметом, річчю, які стають знаком пріоритетної в них, з точки зору побутово-культурного досвіду, риси; реалія, яка виступає в функції «еталона», стає таксоном культури, оскільки вона говорить не про світ, а про культурне світосприйняття [1, 114–115].

В індивідуальному культурному просторі особистості можуть міститися ПФ, які мають особливу цінність саме для цієї особистості. Проте вони не відтворюються в дискурсі інших членів колективу. У зв'язку з цим виникає проблема автопрецедентних феноменів, тобто постає питання, чи є

такі феномени прецедентними, оскільки за визначенням прецедентність передбачає, щонайменше, рівень групи. Одні лінгвісти, наприклад, Д. Б. Гудков вважає, що автопрецеденти представляють собою відображення у свідомості індивіда деяких феноменів навколишнього світу, які володіють особливим пізнавальним, емоційним, аксіологічним значенням для цієї особи, пов'язаних з особливими індивідуальними уявленнями, які включені в неповторні асоціативні ряди. Наприклад, «образ зеленої водокачки тісно пов'язаний з образом (саме образом, а не поняттям) дитинства, бринзи – сім'ї» [1, 103]. Проте інші дослідники, наприклад, В. В. Красних принципово не розглядає «автопрецеденти», так як вони або не відповідають самому визначенню прецедентних феноменів, або входять до числа (як мінімум) соціумно-прецедентних [5, 173]. Ми схильні поділяти точку зору Д. Б. Гудкова, а саме про існування автопрецедентів. Якщо науковці розмежовують колективний та індивідуальний когнітивні простори (пор. у Д. Б. Гудкова [1, 102–103]), то в індивідуальному когнітивному просторі слід очікувати наявність особливого, неповторного, авпрецедентного серед них.

Те, що автопрецеденти існують і про них потрібно згадувати доводять й асоціативні експерименти, результати яких часто описуються в наукових працях. Якщо асоціат фігурує в таких експериментах один раз – це дає підстави відносити його до автопрецедентів. Він є індивідуальним, особистісним, тим, що має неабияке значення для особистості.

Будь-яка лексична одиниця володіє своїми асоціаціями. Вони можуть бути досить різними, як типовими національними соціокультурними стереотипами, так і досить нетиповими, які залежать від різних факторів. Наведемо фрагмент статті із АТРЯ на слово *поле* на матеріалі російської мови (в дужках зазначена частотна реакція):

Поле – чудес (57); широкое (38); русское (35); перейти (22); ржи (14); чистое (13); розь (11); зрение, тиеничное (10); дуг (9); картошка (8); трава (7); Куликово, русское поле (6); море, река, перекасти (4); маков, футбол (3); васильки, гречишное, равнина, ромашка (2); гололед, женичина, звезды, самолет, стадион (1) [5, 290]. На нашу думку, асоціації з частотністю один є автопрецедентами.

Особливістю ПФ (серед них й автопрецедентів) є те, що вони актуалізують певні концепти у свідомості індивіда. У змістовному наповненні концепту виділяють, зазвичай, понятійну, образну та ціннісну складові. У випадку репрезентації концепту автопрецедентними феноменами йдеться, на нашу думку, насамперед про градуальний характер ціннісної складової концепту. Той факт, що той чи інший ПФ не відтворюється постійно в дискурсі інших членів лінгвоспільноти, не означає, що вони не розуміють, про що йдеться. У культурному просторі особистості можуть міститися ПФ, які мають для неї особливу ціннісну значимість. Саме тому такі ПФ постійно відтворюються нею у дискурсі. Коли при цьому взаєморозуміння не зникає, то автопрецедент може слугувати показовою характеристикою індивіда та засвідчувати набір його ціннісних орієнтирів. Не випадково факти чи події із особистого життя, наприклад, письменників, слугують прообразами тих фактів та подій, які зображуються ними у художньому творі.

Багато окремих фактів із життя, наприклад, Т. Фонтане переплітаються з життям героїв його творів. Так, персонаж твору «Frau Jenny Treibel» («Пані Джени Трайбель») професор Вілібальд Шмідт своїй доньці ім'я Коріна дав не випадково. Вілібальд був прихильником грецького лірика Піндара (518–446 до н. е.), донька якого носила ім'я старогрецької письменниці Коріни, яка жила приблизно у 500-х роках до н. е. і була наставницею та суперницею Піндара. Мабуть, у Піндара були причини для того, щоб назвати свою доньку саме іменем цієї поетеси. Ім'я улюбленої поетеси продовжувало жити, лише змінило свій референт. У Т. Фонтане була донька Марта, яка й стала прототипом героїні твору, а самого Т. Фонтане ми бачимо в образі професора Шмідта. «Розумна, вільна від забобонів і критична, батько впізнавав у ній свою копію, аж до нервової схильності» (*Klug, vorurteillos und kritisch, wie sie war, erkannte der Vater in ihr sein weibliches Ebenbild, bis hinein in die nervlichen Anfälligkeiten*) (Fontane 3, LIII). Професор Шмідт, захоплюючись творчістю Піндара, знав про його доньку Коріну. Піндар бачив у поетеси Коріні свого вчителя та суперника, отже, це дійсно була жінка, яку можна вважати прикладом для наслідування, і, можливо, такою й хотів бачити свою доньку також Вілібальд Шмідт (ім'я Коріна вдруге змінює референта, але продовжує життя). В. Шмідт, як і сам Т. Фонтане, вважає свою доньку Коріну теж собі рівною, хоча вона уже належить до іншого покоління і живе у час, коли високі людські цінності втрачають свою важливість, коли на їхнє місце приходять матеріальні цінності, коли багатство людини вимірюється не її багатим духовним світом,

а грошима і владою. Незважаючи на це, професор Шмідт вірить у Коріну, вірить, що знайомство з «модерном» не змінить її, хоча і не буде для неї зайвим.

У цьому ж творі Т. Фонтане ми знаходимо тотожність до описуваної події з подією, яка насправді була в житті Марти Фонтане, можна сказати, що це апеляція до прецедентної ситуації. Дещо зі змісту твору: після заручин із Леопольдом, а потім незрозумілої його поведінки, Коріна отримує листа від Марселя. Увечері між ними відбувається розмова. Наведемо фрагмент цієї розмови:

1. *«...Aber ich wollte ihm ganz ernsthaft heiraten. Und mehr noch, Marcell, ich glaube auch nicht, daß ich sehr unglücklich geworden wäre, das liegt nicht in mir, freilich auch wohl nicht sehr glücklich. Aber wer ist glücklich? Kennst du wen? Ich nicht. Ich hätte Malstunden genommen und vielleicht auch Reitunterricht, und hätte mich an der Riviera mit ein paar englischen Familien angefreundet, natürlich solchen mit einer Pleasure-Yacht, und wäre mit ihnen nach Korsika oder nach Sizilien gefahren, immer der Blutrache nach. Denn ein Bedürfnis nach Aufregung würd' ich doch zeitlebens gehabt haben; Leopold ist etwas schläfrig. Ja, so hätte ich gelebt».*

(Fontane 4, 179)

Коріна малює картину свого життя, яким би воно було, якщо б вона одружилася з Леопольдом: вона припускає, що, може, вона й не була б дуже щасливою, але брала б уроки живопису і верхової їзди, здійснила б поїздку на Рив'єру, з парою англійських сімей завела б знайомство, з такими, які мають яхту для прогулянок, поїхала б з ними на Корсику чи в Сицилію й та ін. Зауважимо, що не гроші й матеріальні блага, а саме вчинки, щоб задовольнити постійну потребу в хвилюваннях (Aufregung) та поклик крові (Blutrache).

Марта Фонтане, яка є прототипом Коріни, відвідувала Італію в 1884 році, супроводжуючи одну американку, пані Дулі. Схоже це була приємна подорож для Марти, якщо в творі Т. Фонтане називає саме це місце, куди б хотіла поїхати Коріна, щоб бути щасливою. Хоча виникає запитання, чому з англійськими друзями, а не з американськими, адже Марта супроводжувала саме американку. Якщо взяти до уваги риси характеру Коріни і її моральні цінності, інтереси, то, напевне, англійські друзі їй ближчі, ніж американські. Крім того, вона спілкувалася з Нельсоном (персонажем твору Т. Фонтане), який є представником англійської молоді, і знайшла спільні з ним інтереси. У біографії Т. Фонтане ми знаходимо дані про те, що він у 1852 році, а потім протягом 1852–1859 рр. працював у Англії, так як не міг знайти роботу в Німеччині. Отже, Англія близька за духом авторові твору і його персонажам.

Наведені факти засвідчують значущість описаних подій для автора твору та можуть трактуватись на рівні автопрецедентів. Водночас допитливий читач почерпне для себе цікаву інформацію про факти з особистого життя автора (чи близьких йому людей).

Прецедентні імена (III) виступають як особистісні асоціати, як, наприклад, у наступному фрагменті, коли дитинство асоціюється з *Max-und Moritztapete*.

2. *Als der Krieg ausbrach, hatten wir gerade eine richtige Wohnung, aber ich denke daran wie an etwas, was nie gewesen ist: vier Zimmer, ein Bad und Sauberkeit, Clemens hatte ein Zimmer mit Max-und Moritztapete, obwohl er noch zu klein war, um Bilder zu erkennen. Als er groß genug war, um Bilder zu erkennen, stand das Haus nicht mehr, in dem es ein Zimmer mit Max-und Moritztapete, gegeben hatte,...*

(Böll 1, 151)

Аналізуючи другий приклад, ми знаходимо прецедентне ім'я *Max-und Moritztapete*, яке апелює до назви популярної дитячої німецької книжки Вільгельма Буша «Макс і Моріц» (Böll 1, 265). Проте в наведеному фрагменті мається на увазі не ця книжка, а її герої, які зображені на шпалерах. На стіни, як правило, вішають картини, портрети, тобто те, що вважають величним, пам'ятним, те, що приносить радість, навіть приємні спогади, те, що хочуть зберегти надовго. Героїня твору в спогадах про будинок, про чистоту й дитячу кімнату згадує шпалери з Максом і Моріцом, для неї це особисте уявлення про щасливе дитинство. Саме прецедентне ім'я *Max-und Moritztapete* є аво-прецедентним, саме воно несе певну значущість для особистості героїні. Книга «Макс і Моріц» була ілюстрована самим же автором, тобто читачеві не треба було уявляти події та героїв, описуваних там, вони були поряд. Тому автор цієї книги намагався зробити так, щоб в уяві читачів ці образи залишилися саме такими, якими він сам їх бачив. Із популярних літературних героїв вони переросли у відомих персонажів картинок. III з художнього твору стало автопрецедентом.

У третьому прикладі показано дещо іншу ситуацію. У творі Е. Кестнера «Подвійна Лоттхен» («Das doppelte Lottchen») Лотте уві сні згадує увертюру свого батька «Хензель та Гретель» («Hänsel und Gretel»). Але в ролі відьми вона бачить не відьму зі сцени, а «даму з ложе».

3. *Lotte schläft ein. Sie träumt. Das Märchen von den armen Eltern, die, weil sie kein Brot hatten, Hänsel und Gretel in den Wald schickten, mischt sich mit eignen Ängsten.* (Kästner 6, 97) <...> *Die Kinder werfen sich zurück und ziehen die Decke über die Köpfe. Aus dem Gestrüpp kommt eine Hexe hervor. Es ist aber nicht die Hexe von der Opernbühne, sondern sie ähnelt der Pralinendame aus der Loge. Sie blickt durch ihr Opernglas zu dem Bettchen hinüber, nickt mit dem Kopf, lächelt sich hochmutig und klatscht dreimal in die Hände.* (Kästner 6, 98)

Лотте ввечері була в опері, і поруч із нею в ложі сиділа пані. Це – Ірена Герлах (близька подруга її батька). *Die Junge Dame holt ein Opernglas hervor. Und eine Konfektschachtel. Und ein Programm.* (Kästner 6, 89) Вона мило посміхалася Лотті, пропонувала цукерки, проте дівчинка бачила в ній відьму: *Ob das auch eine Hexe ist? Eine schönere als auf der Bühne?* (Kästner 6, 93)

Для Лотти Ірена Герлах асоціюється з відьмою, і це є, на нашу думку, автопрецедент. Лише в Лотти відьма постає в образі гарної пані, бо, як правило, відьма – це потворний, гидкий персонаж. Але можливість такої асоціації зумовлена страхом. Лотта боїться, що Ірена Герлах може стати її мацухою. Така асоціація є непередбачуваною та належить, на нашу думку, до розряду автопрецедентних.

Прецедентність розглядається здебільшого у зв'язку з інтертекстуальністю. Але ж не все, що має чи мало місце в житті людини (людей), слугувало прообразом персонажів художніх творів чи поширювалось у ЗМІ та оцінювалось на предмет наслідування / ненаслідування – тобто набувало статусу прецеденту. Власний досвід людини може ставати мотиватором наступних її дій, оцінок тощо, що, на нашу думку, можна розглядати на рівні автопрецедентів. Автопрецеденти засвідчують індивідуальність особи, неповторність її сприйняття, що й виокремлює її із маси. У цьому плані є показовими неочікувані для інших порівняння. Наведемо приклади.

4. Розмова двох закоханих людей:

– *«Schau mal in den Spiegel, du Dumme. Da, schau! <...> siehst du deine großen erstaunten Kinderaugen? Wie so ein erschrecktes Reh. Na, ist sicher Kitsch, so was zu sagen, aber Verliebte dürfen ruhig kitschig sein, das ist erlaubt. <...> Ach und dein seidenweiches Haar, blond wie Dornröschen. <...>»*

– *«Wieso war Dornröschen blond?»*

– *«Nicht? Für mich ist sie blond. Und du bist für mich ein kleines schlafendes Dornröschen, das man lebendig machen muss.»* (Danella 2, 31–32)

У наведеному прикладі здивовані очі коханої ототожнюються, з одного боку, з очима дитини (*Kinderaugen*), а з другого – з очима переляканої косулі (*Reh*). Суб'єкт порівняння вважає такі асоціації сентиментальними: *Na, ist sicher Kitsch, so was zu sagen, aber Verliebte dürfen ruhig kitschig sein, das ist erlaubt.* У словнику Wahrig лексема *Kitsch* трактується так: *dem Geschmack der breiten Masse angepasste, meist süßlich-sentimentale der Wirklichkeit nicht entsprechende Scheinkunst <...>*, а *kitschig* має значення: *in der Art des Klisches, süßlich-sentimental* [17, 730]. Те, що закохані сентиментальні, – це одна річ, але не кожен закоханий буде порівнювати здивовані очі коханої з очима переляканої косулі і при цьому вважати таке порівняння сентиментальним.

У цьому ж прикладі продемонстроване особисте уявлення про III *Dornröschen* (*Märchengestalt, Königstochter, die 100 Jahre lang in einem von Dornengestrüpp überwachsenen Schloß schlief*) [17, 370]. Світле волосся коханої порівнюють з волоссям сплячої красуні (*Dornröschen*): *blond wie Dornröschen*. На здивоване запитання коханої, чому її співрозмовник вважає, що *Dornröschen* була блондинкою (*Wieso war Dornröschen blond?*) відповідає: «Для мене вона була блондинкою» (*Für mich war sie blond.*) Казковий персонаж «пропускається» через власне уявлення про красу.

5. *«Eine große Anzahl Eheringe lag zerstreut wie ein Berg geernteter Kartoffeln vor den verblüfften Augen des verliebtes Paares».* (Fuchs 5, 25)

Висипані на стіл ювелірного магазину шлюбні обручки уподібнюються купі зібраної картоплі. Дещо дивна асоціація, але вона виникає, безперечно, в людини, яка спостерігала (чи мала справу) з асоціатом у своєму житті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, прецедент може бути відомим цілій групі людей, нації або взагалі бути універсальним, проте, на нашу думку, це ще не свідчить про його

важливість для всіх, хто про нього чув (чи його знає). Він може бути особливим для окремої людини, та на цій основі набуває статусу автопрецедентного.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в детальнішому дослідженні автопрецедентів, їхньої класифікації та ролі в характеристиці мовної особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – С. 272–287.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 264 с.
3. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский яз. за рубежом, 1994. – № 1. – С. 73–76.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М. : «Гнозис», 2002. – 284 с.
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
6. Рождественский Ю. В. Введение в культуроведение / Ю. В. Рождественский. – М. : Черо, 1996. – 288 с.
7. Сергеева Г. Г. Аспекты функционирования прецедентных имен в молодежной среде / Г. Г. Сергеева // Филолог. науки. – 2003. – № 2. – С. 102–110.
8. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Электронный ресурс] / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – Режим доступа : <http://www.vspu.ru/~axiology/ggsbook>.
9. Советский энциклопедический словарь / науч.-редакт. совет : А. А. Прохоров. – М. : Сов. энцикл., 1981. – 1600 с.
10. Böll H. Und sagte kein einziges Wort / H. Böll. – М. : Айриспресс, 2004. – 320 с.
11. Danella U. Die Tränen vom vergangenen Jahr / U. Danella. – С. Bertelsmann Verlag GmbH, München, 1978. – 223 s.
12. Duden Deutsches Universalwörterbuch / Herausgegeben und bearbeitet vom wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter der Leitung von G. Drosdowski. – 3. Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag 1996. – 1816 s.
13. Fontane T. Frau Jenny Treibel / T. Fontane. – München, Wien: Carl Hanser Verlag, 1984. – S. 4–186.
14. Fontanes Werke in 5 Bdn. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1983. – Bd. 1 : Einleitung. – V – LXXVI.
15. Fuchs A. Verbotene deutsch – deutsche Liebe : Geschichte einer Liebe zwischen Ost und West / A. Fuchs. – Berlin : Frieling, 1996. – 174 s.
16. Kästner E. Das doppelte Lottchen / E. Kästner. – СПб. : Капо, 2005. – 240 с.
17. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 1420 s.
18. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – Mosaik Verlag, 1980. – 4358 s.

Статтю подано до редколегії
21.03.2012 р.

УДК 811.111'1

Н. П. Киселюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Луцького національного технічного університету;

Е. К. Коляда – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

До проблеми дослідження лексики емоцій у когнітивному аспекті

Роботу виконано на кафедрі іноземних мов ЛНТУ

Статтю присвячено аналізу лексики емоцій у термінах когнітивної лінгвістики. Стверджується, що концепти емоцій значно ширші за лексичні значення їхніх імен.

Ключові слова: лексика емоцій, концепт, концептосфера.